poolt telegraafiteel saadetud õnnesoov H.-i 50-a. sünnipäeva puhul. H.-i rahvalauludekogud kasvasid vahet pidamata; viimase teadaoleva ülelugemise järele 1904. a. lõpul sisaldasid need kokku umbes 207 000 numbrit ja jagunesid järgmiselt: vanu laule umbes 45 000, muinasjutte ja muinaslugusid umbes 10 000, kõnekäändusi umbes 52 000, mõistatusi umbes 40 000, ebausu-punkte umbes 60 000. Seda kogutud vanavara tahtis H. ise korraldada ja teaduseilmale kättesaadavaks teha; 1901 lahkus ta kirikuõpetaja ametist *pastor emeritus*'ena, et oma tervet tööjõudu selle suure ülesande teostamisele pühendada. 1903 käis ta veel kord Setumaal, selleks saanud ainelist toetust Vene Keiserlikult Geograafia Seltsilt, ja asus siis kõige pealt Setu rahvalaulude väljaandmisele. Soome Kirjanduse Selts võttis trükikulud enda kanda ja 1904 ilmus »Setukeste laulud« I, mille sisuks on eepilised rahvalaulud. 1905 järgnes II kd., sisaldades lüürilisi rahvalaule. III köite viimistlemisel tabas H.-i surm ja köide ilmus alles peale koostaja surma 1907. Teostamata jäi nimet. köidete lõppu liita kavatsetud ülevaade Setu murdest ja Setu murdesõnastik. Kõik 3 köidet kandsid üldist pealkirja: *Monumenta Estoniae antiquae vel Thesaurus antiquus, carmina, sermones, opiniones aliasque antiquioris aevi commemorationes Estonorum continens. Pars prima: Carmina popularia.* (LXXVIII+1920 [eesti keeles] +393 [saksa keeles] = 2401 suurt oktaavlk.) Nende monumentaal-väljaannete tähtsus ei seisa mitte ainult materjali rohkuses, vaid need on suure teadusliku väärtusega just selle tõttu, et i g a üksiku teisendi juurde on lisatud andmed selle päritolu, üleskirjutamis-aja ja etteütleja isiku kohta, samuti on iga kord juurde lisatud ka üleskirjutaja nimi. Välja arvatud mõned normivad parandused »Vanas kandles«, on teistel H.-i kogudel jäädav teaduslik väärtus, sest et need kõik on täpipealt nõnda üles kirjutatud, nagu need ette öeldi resp. lauldi; sellega annab ta uurijatele täiesti usutava materjali. — Rahvaluule alasse kuulub veel üks teos: »Eesti astronoomia. Kõne Peterburi Jaani koguduse Noortemeeste Seltsis« (Tartus, 1899; ilmus ka saksa keeles: Über estnische Himmelskunde. St. Petersburg, 1900). Siin annab H. lühikese, populaarse ülevaate rahva seas valitsenud arvamiste üle astronoomiliste nähtuste ja nendega kaasas käivate aasta-aegade kohta.

Rahvaluule kogumise ja väljaandmise kõrval on H.-il suured teened ka eesti keele arendajana ja uurijana. Suurelt osalt H.-i teeneks tuleb lugeda Ed. Ahrensi põhjendatud uue eesti kirjaviisi t e g e l i k läbiviimine ja maksmapanek. 1864 avaldas H. Õp. E. S.-i väljaandel väikese brošüüri »Lühikene õpetus õigest kirjutamisest parandatud viisi«. Siin ta selgitab vana kirjaviisi puudusi ja uue paremusi, annab üldisi näpunäiteid eriti väldete märkimises ja peatub ka lähemalt palatalisatsiooni märkimise juures. Palatalisatsioonimärgiks soovitab ta tarvitada sõna lõpul (resp. konsonandi järel) märki ‘: palk‘, sulg‘, kaas‘a (anumatel), kast‘a; kui i sõnas olemas, siis ära jätta: kallis, palju. Ometi ei soovitanud ta lihtkirjas palatalisatsiooni tähistada. Võõrsõnade kirjutamises seab ta üles põhimõtte, mis praegugi üldjoontes maksev, s. o. kirjutatagu sõna nii nagu algkeeleski. — 1871 asutatud Eesti Kirjameeste Seltsi teisel koosolekul otsustati vanast kirjaviisist jäädavalt lahkuda ja H.-i ettepanekul fikseeriti kirjutusviis paljudes kõikuvais vormides, juhtmõtteks seades vormide selgus ja täpsus väljendustes (nagu: armastatud, armastatakse *pro* armastud, armastakse, nagu Läänе-Eesti murrete mõjul oli eriti kirikukeeles; elasivad, rõõmustaksivad *pro* elasid, rõõmustaksid; hää, pää, päästma jne. *pro* hea, pea, peastma jne.; h sõna alul ka edaspidi tarvitusele jätta). Ka hiljemini esines H. ikka E. K. S.-i koosolekutel keeleliste küsimuste üle ettekannetega, võttis osa komisjonidest õigekirjutuse normimiseks või raamatute läbivaatamiseks. Ta kirjutas ka ajalehtedes õigekeelsuslikkude küsimuste üle, kusjuures küll paljudki tema ettepanekud olid väga subjektiivsed ja ühekülgsed, näit. o elustamine järgsilpides j. t. — H.-i tähtsamad keeleteaduslikud tööd on: 1) »Die estnischen Nomina auf -ne *purum*« (Helsingi, 1886), mille eduka kaitsmise järele Helsingi ülikoolis H. omandas keeleteaduse doktori astme ning mis on oma aja raamides tähtis ja põhjapanev uurimus; ses deskriptiivses teoses ilmutab H. head meetodi tundmist ja põhjalikku süvenemist seni uurimata küsimuses; 2) »Über die Ortsnamen auf -st« (Verh. GEG VIII, 3); siin käsitleb H. -ste lõpulisi kohanimesid ja jõuab täiesti õigele otsusele, et need on arenenud muistseist isikunimedest ja ei ole muud midagi kui -ne lõpuliste noomenite mitmuse genitiivi kujud; 3) »Über die estnischen Partikeln ehk und või« (Verh. GEG, X, 9); siin annab autor õige üksikasjalise käsitluse *ehk* ja *või* tähenduslikust vahekorrast ja nende tarvitamisest lauses, tuues rohkesti näiteid eesti (ja isegi soome) rahvalauludest; 4) »Eesti sõnadest -line lõpuga« (Tartus, 1903); siin annab H. seletusi ja näpunäiteid -line ja -lik lõpuliste sõnade tarvitusest ja tähenduslikust vahekorrast. Peale muu tuleb veel mainida H.-i tööd F. Wiedemann'i Eesti-Saksa sõnaraamatu II trüki redigeeri-